

Az 1328. évi országbíróváltás okleveles adatai

Az Anjou-kori oklevéltár munkálatainak eleven tapasztalata diplomatika és archontológia szoros összefüggése. Egy-egy időszak okleveleinek teljességre törő feldolgozása nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a különböző tisztségviselők hivatali idejére vonatkozó ismereteinket folyamatosan kontrolláljuk, hanem szerencsés esetekben arra is módot ad, hogy a korábbi adatokat a napi dátumok tekintetében tovább finomítsuk, avagy hogy teljesebbé tegyük egyes, főként alacsonyabb rangú, kevésbé kutatott tisztségviselők hézagos listáit. Az ilyesfajta pontosítások és kiegészítések révén gazdagodik archontológiai adatbázisunk, ugyanakkor mindennek igen nagy hasznát látja a diplomatikai kutatás is, hiszen a kellőképpen finom és megbízható tisztségviselői listák az oklevélkritika érzékeny és igen biztos jelzőrendszerét képezik.

Egy-egy tisztségben bekövetkezett váltásnál mindig egyidejűleg vetődnek fel az archontológiai és az oklevélkritikai szempontok. Valamennyi, az eddigiekben rendelkezésünkre álló ismerettől eltérő adatot legelőször mint archontológiai információt kell megpróbálnunk értelmezni, azaz el kell döntenünk, hogy a „talált” adat beilleszthető-e ellentmondás-mentesen eddigi ismeretbázisunkba. Ha igen, akkor jó eséllyel értékelhetjük pontosító, kiegészítő archontológiai adatnak az újonnan fellelt információt. Elvileg persze nem kizárt itt sem a tévedés lehetősége, hiszen a történeti valóság szempontjából hamis adat is illeszkedhet ellentmondás-mentesen a történeti valósághoz képest mindig is hézagos ismereteink sorába. Nyilvánvaló, hogy az ilyen tévedésekkel szemben csak többoldalú forráskritikai elemzéstől lehet védelmet remélni. Többször megesik azonban az is, hogy olyan archontológiai információra bukkanunk, amely kizáró módon ellene mond korábbi ismereteinknek. Példával illusztrálva ezt az esetet, I. Károly király egy privilegiális átíratára utalunk, amelyet a néhai Jakab fiának: Miklós pozsonyi polgárnak a kérésére adott ki, megerősítván a pozsonyi káptalannak a *Thebyn* és *Weydrich* nevű birtokok

határai tárgyában 1326. június 14-én kibocsátott privilégiumát.¹ Az átirat datálása a következő: *anno Domini 1327., III. Kal. Jan., uralkodásának 27. évében*. Az oklevél méltóságsorában a világi tisztségviselők között első helyen szerepel Fülöp nádor, szepesi és újvári *comes*. Miután az 1327. évi okleveles anyagban Fülöp nádor június 22-én szerepel utoljára², s július 11-étől üresedésben van a nádori tisztség,³ a jelzett oklevélátirat dátumának feloldása nem lehet 1327. december 30.⁴ Természetesen az egész 1327. évi okleveles anyagnak ellentmondó információ nem értékelhető új, pontosító archontológiai adatként, ezzel szemben mint oklevélkritikai támpont feltétlenül figyelembe veendő. Ugyanis ha sehogyan sem tudjuk feloldani az ellentmondást, alapos indokunk van kétségbe vonni az oklevél hitelét. Tehát ha a számba vett információ értéktelennek bizonyul is az archontológiai adatbázis pontosítása tekintetében, ugyanennek az adatnak meghatározó jelentősége lehet a hitelesség megállapításában.

Ha már példával éltünk az archontológia és az oklevélkritika összefüggésének illusztrálására, maradjunk is tárgyunk taglalása előtt egy rövid kitérő erejéig e példánál, hogy ne maradjon lezáratlan a benne jelzett ellentmondás! Úgy véljük, hogy Fülöp nádor anakronisztikus előfordulása ellenére sem kell feltétlenül megkérdőjeleznünk a szóban forgó oklevél hitelét. Különösen az int óvatosságra bennünket, hogy az oklevél külső és egyéb belső jegyei nem árulkodnak hamisításról. Az ellentmondás feloldására a dátum más módon történő kiszámolása kínál lehetőséget, azaz a keltezést 1326. december 30-ára kell értenünk. Anélkül, hogy rendszeres vizsgálatot végeztünk volna a januári *Kalendae*-től visszafelé számolt napi dátumú oklevelek évjelölésére vonatkozóan, néhány kontroll alapján úgy tűnik, hogy a kancelláriai gyakorlat ingadozást mutatott e téren.⁵ Bár az esetek többségé-

¹ Archiv M. Bratislavy. Pozsony város 52. (Df. 238 678.)

² I. Károly király 1327. jún. 22-ei privilégiumának méltóságnévsorában. Dl. 68 803. (A szepesi káptalan 1327. júl. 19-ei átiratában.) Kiadása — méltóságsor nélkül — Anjou-kori okmánytár (a továbbiakban: AO.) II. Bp., 1881. 305—307. (271. szám).

³ Dl. 40 506. (Múz. Ta. Wégh)

⁴ Kiadása és regesztája e dátum alatt szerepelteti: FEJÉR, G.: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. (a továbbiakban: F.) VIII. 3. Buda, 1832. 171—176. (53. szám); Archiv mesta Bratislavy. *Inventar stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha, 1956. 16. (57. szám).

⁵ Ingadozás tapasztalható a késői tudósok eljárásában is e dátumok feloldása terén. I. Károly király *anno Domini 1317. XIII. Kal. Jan., uralkodásának 17. évében* kiadott oklevelét a Blagay-oklevéltár [THALLÓ-CZY L.—BARABÁS S.: A Blagay-család oklevéltára. (a továbbiakban: Blagay I.) Bp., 1897. 82—86. (41. szám)], és Smičiklas okmánytára [Smičiklas, T.: *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*.

ben az új év első napjához viszonyítva nem „emeltek egyet” az évszámon, hanem a tényleges évet — „a december évét” — írták ki,⁶ mégis fellelhető olyan példa is, amely párhuzamba állítható az általunk az iméntiekben alkalmazott dátumfeloldással. I. Károly király *anno Domini 1324.*, *II. Kal. Jan.* keltezéssel adott ki egy privilegiális átiratot,⁷ amelynek méltóságnévsorában szerepel Lampert országbíró, aki okleveles adat szerint 1324. július 8-án már nem élt.⁸ Ebben az esetben is csak 1324 első napjára érthető január *Kalendae*-ja, amelytől visszafelé számolva a napjelölést 1323. december 31-ét adhatjuk meg keletként. Az ingadozó gyakorlatra utal, hogy I. Károly király *anno Domini 1324.*, *V. Kal. Jan.* datálású oklevelében⁹ viszont Sándor országbíró szerepel a méltóságnévsorban — aki 1324. október 10-étől fordul rendszeresen elő országbíróként a méltóságnévsorokban¹⁰ —, tehát a januári *Kalendae*-n ebben az esetben 1325 első napját kell értenünk.

Az 1328-ban elhunyt Köcski Sándor országbíró és a tisztségében őt felváltó Nagymartoni Pál működésének időbeli határát a főbb feldolgozások januári és márciusi időpontok közé teszik, bár a napi dátumot illetően kisebb-nagyobb eltérések mutatkoznak. Pór Antal Köcski Sándor országbírói működésének utolsó adatát január 14-ben adja meg¹¹, míg Nagymartoni Pál hivatali idejének kezdetét március 23-ával jelzi.¹² Bertényi Iván, a 14. századi országbírói intézmény mo-

VIII. Zagreb, 1910. 439–442. (361. szám)] egyaránt 1316. dec. 20-ára teszik, míg legújabb feldolgozói tartalmi szempontok alapján 1317. dec. 20-ában adják meg feloldását. [Vö. magyar fordításával, in: KRISTÓ Gy.—MAKK F.—MAROSI E.: Károly Róbert emlékezete. Bp., 1988. 110–113. (38. szám), és ENGEL P. észrevételeivel, in: Századok, 122 (1988) 122. (149. jegyzet).]

⁶ Az erre vonatkozó példák közül néhány: Anjou-kori oklevéltár. (a továbbiakban Anjou-oklt.) VII. kötetében (Szerk. BLAZOVICH L.—GÉCZI L., Bp.—Szeged, 1991.) 659., 661–664., 667., 670., 677–679., 685–688., 690–691. számok, valamint VIII. kötetében (Szerk. BLAZOVICH L., Bp.—Szeged, 1993.) 552–554., 563., 566. számok.

⁷ Anjou-oklt. VIII. 568. szám.

⁸ Uo. 341. szám.

⁹ Uo. 566. szám, továbbá idehozhatók a 6. jegyzetben idézett 1324. évi példák is.

¹⁰ Uo. 437. szám.

¹¹ PÓR A.: Századok 22 (1888) 793. 2. jegyz. A jan. 14-ei időpontot F. VIII. 3. 274–276. (100. szám) alapján méltóságnévsorból adja. Fejér itt késői másolatból közli a hamis 1019. évi zalavári alapítólevél 1328-ra datált hamis átiratát. Utóbbiról azonban több 14–16. sz.-beli átirat is ismert, amelyek szerint I. Károly megerősítő oklevelének időpontja egybehangzólag 1328. jan. 19.: *XIII. Kal. Febr.* (Fejérmél: *XIX. Kal. Febr.*) Kritikájával kapcsolatban legutóbb GYÖRFFY, G.: *Diplomata Hungariae antiquissima*. I. Bp., 1992. 86. (14. szám).

¹² Az előző jegyzetben idézett helyen, ill. uő.: Turul 7 (1889) 63. 2. jegyz. Hivatkozott adata: AO. II. 354–355. (317. szám), oklevélközlés méltóságsora.

nográfusa, Sándor országbíró utolsó előfordulását január 25-ére teszi,¹³ Pál mester országbíróvá emelkedését pedig — a napi dátum megadása nélkül — februárra helyezi.¹⁴ A legteljesebb adatsort Engel Pál állította össze akadémiai doktori értekezésében,¹⁵ s ő adja a legszűkebb időbeli behatárolást is. Közlése szerint Sándor országbíró január 27-én tűnik fel utoljára tisztségében, s ezt egy kiadatlan királyi oklevéllel támasztja alá.¹⁶ Amikor I. Károly 1327 folyamán erőteljes birtokrestaurációba kezdett, elrendelte a jogtalanul elidegenített várföldek visszavételét. A királyi megbízottak mint a borsodi vár földjét elvették Fony-i Balázs mestertől annak *Zederkeyn* nevű földjét, jóllehet Balázs azt állította, hogy a birtok soha nem volt várföld, hanem a pártütő Erney fia: István és fiainak tulajdonába tartozott. Miután ők hűtlenségük nyomán elvesztették a földet, s az I. Károly adományozási hatáskörébe került, a király privilégium révén neki adományozta azt szolgálatai jutalmául. I. Károly helyt adva Balázs mester panaszána, visszahelyezi őt *Zederkeyn* tulajdonába, egyben pedig átírja számára a birtokadományról kiadott 1324. szeptember 26-ai privilégiumát.¹⁷ Ennek az 1328. január 27-én kelt átiratnak a méltóságnévsorában szerepel Engel Pál szerint utoljára Sándor országbíró. Ugyanő Pál országbíró feltűnését tisztségében március 5-én jelzi, s szintén kiadatlan oklevélre hivatkozik.¹⁸ Ezen oklevél adatának szilárdsága mellett két mozzanat érdemel említést. 1. Mivel Engel Pál nemcsak a tisztségben egymást váltó két országbíró utolsó és első előfordulását jelzi, hanem közli a tisztség betöltetlenségére vonatkozó adatokat is, különösen értékes információt ad akkor, amikor március 5-ei adatot hoz az üresedésre.¹⁹ (Az üresedést jelző másik adata február 28-áról való.²⁰) Mindkét, a tisztség betöltetlenségére vonatkozó információ méltóságnév-

¹³ BERTÉNYI I.: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976. 68. 82. jegyz. Hivatkozott adata: KNAUZ, F. — DEDEK, Cr. L.: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. (a továbbiakban: MES.) III. Strigonii, 1924. 119—123. (184. szám), a Sándor országbíró által kiadott, utolsóként ismert ítéletlevél.

¹⁴ BERTÉNYI I.: i. m. 235.: Függelék; A XIV. századbeli országbírók archontológiája.

¹⁵ ENGEL P.: Magyarország világi archontológiája. 1310—1457. (Kézirat.) 4—5.

¹⁶ ŠA. v Levoči (Lőcse). Andrassy cs. krasznahorkai lt. 1. 66. 5. (Df. 265 467.) (I. Károly király 1335. júl. 13-ai átiratában.)

¹⁷ Az átirat privilégiumot I. Anjou-oklt. VIII. 408. szám alatt.

¹⁸ Dl. 101 895. (Batthyány lt. Miscell. Németújvár. 2. 42. 87. 3.)

¹⁹ Dl. 2488. (Mon. Poson. 46. 12.)

²⁰ SCHMAUK, M.: Supplementum analectorum terrae Scepusiensis. Pars II. (a továbbiakban: SCHMAUK: Suppl.) Szepesváraljae, 1889. 72—74. (50. szám); Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I. 1. Bp., 1919. 54—55.

sorokon alapul: a tisztségviselők között ezen iratok nem említenek országbírót. 2. Pál mester Engel által jelzett március 5-ei országbírói előfordulása ítéletlevél, tehát valóságos működésének dokumentuma. S mert ugyanarról a napról adatható a tisztség betöltetlensége és az új tisztségviselő hivatali ténykedése is, igen csábító, hogy abszolút kezdőpontnak vegyük e napot Pál mester országbírói pályafutásában. A későbbiekben, az országbíróváltásra vonatkozó egyes oklevelek értékelésekor visszatérünk még ezekre az adatokra.

A levéltári anyag számbavételéhez közeledve átmenetként szót kell ejteni egy forrásközlésről is, a burgenlandi okmánytárról.²¹ Mivel mindkét országbíró arról a területről származott, amelynek forrásait e kiadvány feldolgozza, számos, szempontunkból hasznosítható irat megtalálható lapjain. Bár a szövegközléskor a kiadó elhagyta a méltóságnévsorokat, a Sopron és Vas megyei illetőségű tisztségviselőket mégis kiemeli és leközi azokból. A méltóságsorok tekintetében így sem hagyatkozhatunk teljes egészében e munkára, mert csak azok a privilégiumok kaptak helyet benne, amelyek tárgyuknál fogva a vizsgált térségéhez köthetőek. Ezzel együtt is amiatt érdemel figyelmet e kiadvány, mert feltárt gazdag diplomatikai anyagára támaszkodva határozottan állást foglal az országbíróváltás időpontjával kapcsolatban. A kiadó Sándor országbíró utolsónak vélt méltóságnévsor-beli előfordulása alapján 1328. január 20-a elé helyez egy I. Károly király által napi kelet nélkül 1328-ban kibocsátott — szövegében elsőként itt, a burgenlandi okmánytárban közölt — privilégiumot.²² Maga az oklevél igen érdekes adatokat tartalmaz Sándor országbíró működéséről. Elmondja, hogy amikor a király — 1327-ben — elküldte az országbírót a Henrikfiak kezén volt négy vár bevételére és a néhai János nádor fia: János hatalmának megtörésére, széles jogkört biztosított számára a kegyelemadás és a birtokokkal kapcsolatos intézkedések terén. Ennek nyomán Konrád fia: Miklós a maga és *uterinus frater-e*, Tamás nevében, ill. *patruelis frater-ének*, Werunhart fiának: Miklósnak a társaságában I. Károly elé járult, s bemutatta előtte Köcski Sándor gyűrűs pecséttel megerősített oklevelét, amelyben az országbíró megígérte a király hűségére visszatért Miklósnak, hogy megerősíteti őt a királlyal a még IV. Lászlótól elnyert Alber nevű birtok tulajdonában. I. Károly átírva az említett 1281. évi nyílt adománylevelet, helyben hagyja az ország-

²¹ LINDECK-POZZA, I.: Urkundenbuch des Burgenlandes. (a továbbiakban: UBB.) IV. Wien—Köln—Graz, 1985.

²² UBB. IV. 2—4. (3. szám).

bíró intézkedését. Az oklevél eredeti példányán világosan látható az évszám kitétele után a helykihagyás a napi kelet utólagos beírásához, ami azután elmaradt.²³ Kétségtelen, hogy az irat Sándor országbíró halála előtt kelt, mert nevét feltünteti a méltóságsorban, szövegében pedig nem mondja őt néhainak.²⁴ Egyértelmű viszont, hogy a kelet *terminus ante quem*-je nem lehet január 20., hiszen a Bertényi Ivántól és az Engel Páltól a fentiekben idézett adatok szerint Sándor országbíró január 25-én még ítéletlevelet adott ki, 27-én pedig még királyi privilégium méltóságsorában szerepelt. Mi vezette félre a burgenlandi oklevéltár kiadóját? Az általa ezt követően, január 19-ei dátummal, szövegében közölt királyi privilégium, ugyanis annak méltóságsorában feltűnik Pál országbíró. Fatális elnézés azonban ezen utóbbi oklevélnek a besorolása január 19-e alá, hiszen mind az ugyanitt kiadott oklevélszövegben, mind pedig az irat eredeti példányán a következő dátumsor olvasható: *anno Domini 1328, XIII. Kal. Julii, uralkodásának 28. évében*,²⁵ azaz június 19-én kelt e privilégium. Ezzel pedig értelemszerűen érvényét veszíti Lindeck-Pozza ama kiadói megjegyzése, amelyet a január 20-a elé helyezett, imént idézett, napi kelet nélküli oklevélhez fűzött, hogy ti. besorolását Nagymartoni Pál január 19-ei országbírókénti feltűnése támasztja alá.

Az 1328. évi iratanyagban Sándor országbíró mint oklevélkiadó négy esetben mutatható ki. Január 7-én vizsgálatra utasítja a [budafel]hévizi konventet a Becsei-ek és Compoldus fia: Miklós közötti perben.²⁶

Január 25-én kiadott ítéletlevelében visszaállítja a pozsonyi prépost és káptalan tulajdonába a Neek-i Iwanka fia Miklós fia: András és Chama fia: János, ill. rokonságuk által jogtalanul elfoglalva tartott Pozsony megyei *Twrnye* birtokot.²⁷ Harmadiknak tekintett oklevelének csak említésben maradt nyoma. A január 25-ei ítéletlevelet 1328. február 23-án átírta I. Károly király,²⁸ miután a pozsonyi prépost az ítéletlevél mellett bemutatta előtte az esztergomi káptalannak, a Sándor országbíró parancsa nyomán elvégzett iktatásról számot adó jelentését is. A királyi

²³ DI. 99 915. (Batthyány cs. lt. Acta ant. Alber 2. 1. 2.)

²⁴ Az országbíró a vizsgált időszakban először I. Károly király 1328. február 17-ei oklevele említi néhaiként: DI. 2477. (Mon. Vet. Bud. 29. 13.) (a veszprémi káptalan 1328. márc. 20-ai átíratában); másodszor február 20-án, l. a 42. számú jegyzetben.

²⁵ UBB. IV. 4–5. (4. szám); GYSML. 1. 264. Pannonhalmi főapátság hh. lt. 14/b. (Df. 274 099.)

²⁶ A gróf Zichy-család okmánytára. I. Pest, 1871. 306–307. (328. szám); a budafelhévizi konvent 1328. jan. 19-ei jelentésében átírva.

²⁷ MES. III. 119–123. (184. szám).

²⁸ Uo. 126–127. (189. szám).

megegyezés röviden utal Sándor országbíró parancslevelének tartalmára, megtudjuk belőle, hogy az iktatást az országbíró *notarius*-ának, Wgaal-i Pálnak kellett az esztergomi káptalan tanúskodása mellett elvégeznie. A király a káptalan jelentése nyomán azt is leírja, hogy az iktatásra február 3-án (*in festo Beati Blasii martiris hoc anno*) került sor. Sándor országbíró tehát az ítélet kiadásával közel egyidőben — január 25-én vagy 1—2 nappal később — parancslevelet adott ki az esztergomi káptalannak, amelynek 10 napon belüli teljesítéséről van adatunk. Mivel nincs fogódzónk e harmadik országbírói oklevél szilárd időhatárain belül napi dátumot adni, az irat nem alkalmas az Engel Pál által adott január 27-ei utolsó Sándor országbíróra vonatkozó információ módosítására. Hasonlóképpen teljes a bizonytalanság Köcski Sándor negyedik fennmaradt oklevelének napi keltezését, sőt, teljes dátumfeloldását illetően is.²⁹ Egy perhasasztásról van szó, amelyben Sándor országbíró „*causam, quam Stephanus filius Johannis, qui personaliter astitit, contra Nicolaum filium Martini bani vicesimo secundo die residencie regalis exercitus movere habebat*” a felek akaratából május 1-ére (*ad octavas beati Georgii martiris nunc venturas*) halasztja, ha addig nem jönne létre közöttük egyezség. Ezen irat dátuma: *IX. die termini prenotati, anno Domini 1328*. Sajnos 1328 eleji királyi hadoszlásról nincs pontos információnk, így datálásához *terminus ante quem*-ként Sándor országbíró utolsó előfordulását kell megadnunk.

Ebből az időből hadoszlásra — meglehetősen bizonytalansággal — két adatot lehet még felhozni. Egyiket a már említett, a pozsonyi egyház javára döntő január 25-ei ítélettel tartalmazza. A Túrnye birtok körül forgó perben az ítéletet hosszú eljárás előzte meg, kezdete 1326-ra nyúlik vissza. Az országbíró a negyedik halasztás során 1327. július 6-ára (*ad octavas beatorum Petri et Pauli apostolorum anno Domini 1327.*) tűzte ki a pert. Akkor, egyrészt bírsággal marasztalta el az alpereseket, mert kötelezettségvállalásukkal szemben nem állították ítélszéke elé nemzetiségük többi tagját, másrészt viszont végső halasztást adott, hogy háromszori vásári kikiáltással megidézzék a távolmaradt nemzeti tagokat. A végső megjelenés időpontját a királyi hadoszlás nyolcadára (*ad octavas residencie regalis exercitus*) halasztja. A július 6-án hozott intézkedések közlése után „*demum ipsis octavis advenientibus*” fordulattal az aktuális idő, a döntéshozatali perszakasz idősfkjára lép, s onnan az ítélettel végéig, a dátum közléséig (január 25.: *in festo Conversi-*

²⁹ Dl. 91 236. (Festetics cs. lt.) A Magyar Országos Levéltár időrendi mutatója 1328. jún. 27. utánra teszi keltét.

onis sancti Pauli apostoli, anno Domini 1328.) le sem tér. Ebből olyan következtetés adódik, hogy a hadoszlás nyolcada, a pert lezáró szakasz nem sokkal az ítéletlevél kiadása elé eshetett. Jogos kétségként mindenestre felvethető az 1327. július 6-a és az 1328. január 25-e közötti nagy időbeli távolság, mert elég aggályos feltevés, hogy a júliusban hadoszláshoz viszonyított ítélezési nap csak fél év múlva következett el, miközben 1327 második felében végig kimutatható az országbíró ítélezési tevékenysége, s nem tudunk ez év második felében olyan terminust megadni, amelyben hadjárat miatt szünet lenne a bíróságok munkájában. Megkockáztatható esetleg, hogy az eredeti alakjában ismeretlen, júliusi köztes ítélet még más terminust tartalmazott — október 6-át vagy november 8-át (?) — s onnan történt még egy, a végső ítéletlevélben említetlen halasztás a királyi hadoszlás nyolcadára, ez azonban nem több üres spekulációnál. Második adatként talán ugyanerre a hadoszlásra értendő egy 1327. október 14-ei perhalasztás is, amikor Sándor országbíró október 6-áról a királyi hadoszlás *quindena*-jára halasztja el *Synka* fiának: Péternek a perét *Leypoldus* fiával: Tamással, annak fiával: Istvánnal, továbbá *Tarchafeu*-i *Jese*ph-fel és *Kemen*-nel szembeni perét.³⁰ Visszatérve a kiindulópontunkat jelentő oklevélhez, mindezek után is csak annyi szögezhető le, hogy az abban említett hadoszlás legkésőbb január 18-án történt, amennyiben a Türnye birtokkal kapcsolatos bírói döntés és az ítéletlevél kiadása egyaránt a hadoszlást követő 8. napon történt. Azt is figyelembe kell ugyanakkor vennünk, hogy Sándor országbíró negyedikként idézett oklevelének kiadása a hadoszlást 29 nappal — [(22-1)+(9-1)] — követte, tehát ez január 18-ai kiindulópontból február 17-ét jelentené. Minthogy ez merőben spekulatív eredmény Engel Pál január 27-ei utolsó adatával szemben, megengedőleg el kell fogadnunk, hogy a hadoszlást követő 29. napra datált oklevelet is legkésőbb január 27-én adta ki Sándor országbíró, a hadoszlás pedig történhetett 1327. dec. 29-én is. Sándor országbíró utolsó oklevelei tehát nem juttattak bennünket új adathoz hivatalviselése utolsó napjára vonatkozóan.

Szemponktunkból a királyi privilégiumok méltóságnévsorai kínálhatnak még hasznosítható eredményt. A Magyar Országos Levéltár időrendi mutatójában 1328. januárjából 4 hiteles és 1 hamis³¹ királyi privilégium lelhető fel. Ide kell azonban helyezni egy ötödiket hiteles okiratot is, amelyet a levéltári időrendi mutató 1328.

³⁰ HO. V. 102. (87. szám); vö. WERTNER M.: *Hadtörténeti Közlemények* 14 (1913.) 49—50.

³¹ L. fentebb, a 11. számú jegyzetben.

március 28-a alatt hoz.³² Ez az oklevél tárgyát illetően párhuzamos a *Zederkeyn* birtokkal kapcsolatban *Fony-i* Balázsnak kedvező január 27-ei királyi intézkedéssel, amelyet Engel Pál adatsorával kapcsolatban idéztünk.³³ A már említett birtokrestaurációs folyamattal kapcsolatban 3 rokon tartalmú oklevelünk van 1328. január végéről. I. Károly király — ugyancsak január 27-én — hasonlóképpen visszaadta *Fony-i* Balázsnak a Sáros megyei *Kurima* vagy más néven *Dubynna* nevű földet is.³⁴ A harmadik ilyen tárgyú privilégiumban pedig Jute fiának: János mesternek bocsátja vissza a királyi emberek által elvett Zemplén megyei *Pagaa* nevű birtokot. Ezen utóbbi, a levéltári mutatóban március 28-a alá sorolt iratban a következő dátum olvasható: *anno Domini 1328., V. Kal. Febr., uralkodásának 28. évében*, tehát január 28-áról van szó. Méltoságnévsora kissé szakadozott, s a hiány éppen érinti az országbíró feltüntetését is. Annyi azonban Demeter tárnokmester és Tamás erdélyi vajda neve között tisztán olvasható: ... *nostre et comite Castriferrei*. A sorrendbeli hely, illetve a vasvár megyei ispánság egyértelműen Köcski Sándor országbíróra utalnak. Így tehát az 5 januárból fennmaradt hiteles királyi privilégium mindegyikében szerepel Sándor országbíró, akinek utolsó feltüntetése január 28-áról származik.

Február hónapból 6 királyi privilégium ismert, s mert ezek méltóságsoraiban egyöntetűen hiányzik Sándor országbíró feltüntetése, valamennyi eset alkalmas arra, hogy halálának bekövetkeztére, a tisztség megüresedésére következtessünk nevének elmaradásából. Egy-egy méltóság megüresedésének lehetnek közvetlen és közvetett adatai. Közvetlen adatról akkor van szó, ha a méltoságnévsor kifejezetten említi a méltóság betöltetlenségét, mint ahogyan Fülöp nádor halála után a nádori tisztt megüresedését alkalomadtán jelzik a méltoságnévsorok.³⁵ Az országbíróváltásra vonatkozóan azonban egyszer sem találjuk meg kifejezett említését az üresedésnek, így arra csak következtethetünk a méltóság feltüntetésének elmaradásából. Természetesen sokszor előfordul, hogy kimarad egy-egy tisztségviselő a felsorolásból, s még sincs szó üresedésről, mert azután ismét rendszeresen feltűnik neve a tisztségben. Abban az esetben viszont, ha váltásról van szó egy méltóságban, a régi tisztségviselő utolsó s utódjának első feltüntetése között a hivatal említetlensége

³² DI. 2130. (NRA. 588. 1.)

³³ L. fentebb, a 16. számú jegyzetben.

³⁴ ŠA. v Bardejove (Bártfa). Bártfa város 5. (Df. 212 682.) Regesztája: IVÁNYI B.: Bártfa szabad királyi város levéltára. Bp., 1910. 1. (3. szám).

³⁵ Pl. az előző jegyzetben idézett oklevélben is: „*vacante honore palatinatus*”.

gének minden esetét kényszerűen a tisztség betöltetlenségére utaló adatnak kell tekintenünk. Az országbíró elsőször egy február 9-én kelt királyi privilégium hagyja említetlenül.

Ennek az iratnak az eredetije nem maradt fenn, hanem csak tartalmi átiratai³⁶ és német nyelvű újkori másolatai³⁷ ismeretesek. Példányainak e két csoportja némi ellentmondásban van egymással. A tartalmi átiratok egybehangzó tanúsága szerint I. Lajos király 1347. április 17-én átírta atyja *anno Domini 1328.*, *V. Id. Febr.*, *uralkodásának 28. évében* kelt privilegiális megerősítése alapján annak egy *anno Domini 1317.*, *pridie Id. Nov.*, *uralkodásának 17. évében* kiadott privilégiumát, amely megerősítette a szepességi szászok korábbi királyoktól elnyert kiváltságait. A másolatok viszont I. Károly király régebbi, 1328-ban megerősített oklevelének dátumául részint az 1312. évet, részint pedig 1312. november 12-ét közlik.³⁸ A fordítás és a másolás során ezenkívül is sok tévesztés, rossz értelmezés történt, pl. a *datatio*-ban András (*Endress*) [székes]fehérvári prépost, udvari alkancancellár gyulafehérvári prépostként van feltüntetve (*Probist zu Weissenburg yn Sybenbürgen*). A német szövegekben a megerősítés dátumaként csak 1328-as évjelölés szerepel. Bizonytalanságai ellenére még sem hagyható figyelmen kívül e német nyelvű szövegváltozat, mert szemben a tartalmi átiratokkal, teljes méltóságnévsort közöl. A feltüntetett tisztségviselők listája szilárd alapját képezi annak, hogy a másolati 1328-as évjelölést kiegészítsük a tartalmi átiratokban olvasható napjelöléssel, február 9-ével. Az egyházi méltóságviselők — a máskor is gyakran elmaradó Lőrinc váci püspök kivételével — hiánytalanul és az 1328 január/februári állapotot

³⁶ Legrégibb változata Hédervári Lőrinc nádor 1437. nov. 14-én kiadott oklevele, amely Zsigmond király 1433. nov. 25-ei megerősítésén keresztül I. Lajos király 1347. ápr. 17-én készült átiratára megy vissza. Kiadása: DOMANOVSKÝ S.: A szepesi városok árumegállító-joga. Bp., 1922. 196. (20. szám); ugyanitt megtalálható I. Károly 1328. febr. 9-ei privilégiumának regesztája: 196. (4. szám), valamint a további tartalmi átiratok szövegközlései: 236—243 (37. szám), 252—260. (44. szám), 270. (63. szám), 293—299. (82. szám), 299. (83. szám).

³⁷ A fennmaradt példányok jelzeteit I. JUCK, L.: *Výsady miest a meststiev na Slovensku (1238—1350)*. Bratislava, 1984. 88—89. (100. szám), latin szövegét adva itt az átírt 1317. nov. 12-ei oklevélnek. Az 1328. évi átiratból német szöveget közöl WAGNER, C.: *Analecta Scepusii sacri et profani. I. Posonii, 1774*. 196—200., s ennek nyomán F. VIII. 1. 438—439. (203. szám). Mindkét közlés csak a megerősítő keret záró részét adja az 1312. [!] évi oklevélszöveg mellett. Teljes szöveget ad viszont az 1328. évi oklevélről egy Szepeshéján fennmaradt hiteles másolatra hivatkozva SCHMAUK: Suppl. 71—72. (99. szám), s ennek szövegét vettük alapul.

³⁸ Anjou-oklt. III. (Szerk. KRISTÓ Gy. Kéziratban.) 395—396. számok között, 1317. nov. 12-ére helyesbítve a dátumot. Köszönettel tartozom Kristó Gyulának, hogy elkészült kéziratába betekintést engedett.

tükröző módon szerepelnek.³⁹ A világiak sorából két mozzanat érdemel említést: az 1328 január/februári méltóságnévsorokhoz képest egyedül az országbíró feltüntetése maradt el, ugyanakkor még hozza a lista Pál macsói bánt, aki viszont utoljára 1328. március 9-én fordul elő tisztségében,⁴⁰ s méltósága március 18-án üresedésben van.⁴¹ Mindebből úgy véljük, hogy a német fordításban fennmaradt méltóságnévsor aggályok nélkül hitelesnek fogadható el, s így az országbíró elhagyása a méltóságnévsorból a tisztség megüresedésére vonatkozó első adatként értékelhető: azaz Sándor országbíró halálának napja 1328. január 28-a és február 9-e közé esett.

A következő, méltóságnévsort tartalmazó királyi privilégium február 20-áról maradt fenn, s ez tárgyat tekintve is kapcsolatban áll Köcski Sándor halálával.⁴² Bár tartalma kiadásból ismert, az egy nappal rákövetkezően kiadott — általunk ezután tárgyalt — királyi privilégium miatt röviden mégis ki kell térnünk rá. I. Károly király elmondja benne, hogy amikor a néhai *Kwchh*-i Sándor országbíró súlyos betegségbe esett, ő kérésére elküldvén hozzá László testvért, kalocsai érseket, Endre mestert, [székes]fehérvári prépostot, udvari alkancellárt, Mykch szlavón bánt, Demeter királyi tárnokmestert, valamint *Treutul* (*dictus*) Miklóst, pozsonyi ispánt, hogy meghallgassák végrendelkezését, ill. hogy tanúi legyenek annak, miképpen nyer a haldokló hitvese, *Bayoth*-i Simon *comes* leánya: Klára asszony elégtételt hitbére és jegyajándéka felől, Köcski Sándor az elégtételadást fiára, Györgyre bízta. Miután az országbíró meghalt, a kiküldöttek jelentették a királynak, hogy színük előtt és Klára fivéreinek, Simon fiainak: Pál mesternek [— a későbbi országbírónak —] és Lőrincnek a jelenlétében György készpénzben 100 márkát fizetett az özvegynek, s ezzel kötelezettségének teljes egészében eleget

³⁹ Feltünteteti még a márciusban elhunyt János nyitrai püspököt. Utolsó méltóságnévsorbeli előfordulása 1328. márc. 9-én, l. DI. 106 090. (Budai káptalan I. 2. 3.). Tisztségének megüresedésére l. márc. 18-áról MES. III. 129—130. (192. szám); uo. 130—131. (193. szám); márc. 23-áról: AO. II. 354—355. (317. szám); márc. 27-éről: Konkoly-Thege cs. lt. Oslo. 3. 12. (Df. 287 737.); valamint márc. 28-áról: Blagay I. 103—104. (54. szám).

⁴⁰ DI. 106 090. (Budai káptalan I. 2. 3.)

⁴¹ A macsói báni méltóság üresedését márc. 27-ével bezárólag ugyanazoknak a királyi privilégiumoknak a méltóságnévsorai tanúsítják, amelyek fentebb a 39. szám. jegyzetben szerepelnek.

⁴² Hazai okmánytár. (a továbbiakban: HO.) I. Győr, 1865. 155—158. (103. szám), febr. 19-ei kelettel. A levéltári időrendi mutató szintén nem számolva a szököévvvel 1328-ban, ugyanezen dátum alá sorolja be [— Győri kápt. m. lt. Pápóci prépostság. Th. I. 16. (Df. 278 176.) —]; keltezése: *anno Domini 1328., XI. Kal. Marc., uralkodásának 28. évében*.

téve, Klára asszony mentesítette őt a további követelések alól. Az özvegy jogot kapott arra, hogy az apjától György tulajdonába szállt birtokok közül megválaszthat magának egyet — kivéve *Papuch*-ot, *Eech*-et és *Paznan*-t — lakóhelyül élete fogytáig, ill. amíg újból férjhez nem megy. Újabb házassága vagy halála esetén azonban — a birtok jelenlegi állapotának fenntartásával — az is György tulajdonába száll. Erről a király új és autentikus kettős pecsétjével megerősített privilegiális oklevelet ad ki. Az oklevél méltóságsorában nem szerepel országbíró, tehát a február 20-án néhainak mondott Köcski Sándor utódlásáról még nem történt intézkedés; Nagymartoni Pálról is egyszerűen Pál mesterként esik említés benne.

Van azonban egy másik királyi privilégium is — *anno Domini 1328., X. Kal. Marc., uralkodásának 28. évében* datálással — a következő napról⁴³, amely ugyancsak Klára asszony hitbérének és jegyajándékának kiadása felől rendelkezik. Szövege első részében emlékeztet az előző oklevélben foglaltakra, bár a királyi kiküldöttök között Miklós pozsonyi ispán itt nincs megemlítve, miként Klára jelenlevő fivérei sem. A végrendeleti tanúknak ezen irathban hivatkozott beszámolója szerint, a haldokló országbíró a hitvesét illető hitberről és jegyajándékról intézkedve, örökjogon Klárának adta a Sopron megyei *Egered* birtokot, amelyet egykor a hűtlen Zook fia: Pál királyi adományozás alá került birtokaként ő kapott meg szolgálatai jutalmául a királytól. Arról is említés esik, hogy a Köcski Sándor javára tett adományra vonatkozó privilégiumot György nem adhatta át az özvegy kezébe, mert az más birtokadományokat is magában foglalt, ám megígérte, hogy szükség esetén — amennyiben a szóban forgó birtok miatt Klárát vagy örököseit zaklatás érné — segítségükre lesz a privilégium bemutatásával.

A két idézett rendelkezés összeegyeztethetősége meglehetősen aggályos, mert igen nehéz eldönteni, hogy megengedhető-e a két intézkedés kiegészítő viszonyba állítása, avagy azokat egymásnak ellentmondókként kell értékelnünk. Magunk inkább az utóbbit valószínűsítjük. Az első privilégium kifejezetten hangsúlyozza, hogy a végakarat meghallgatására kiküldötteknek a Klára hitbére és jegyajándéka felőli intézkedéssel kapcsolatban kellett tanúskodniuk, s voltaképpen másról nincs is szó az oklevélben. Az elhunyt birtokainak örökléséről nincs külön említés,

⁴³ A levéltári mutató febr. 20-a alá sorolja az oklevelet: DL. 2867. (NRA. 630. 13.) Kiadása: — méltóságnévsor nélkül — UBB. IV. 7–8. (10. szám).

hanem azokat egyszerűen György birtokainak mondja az irat.⁴⁴ Ez összhangban áll egy 1327. augusztus 29-én kelt privilégium⁴⁵ tartalmával, amelyben a király részint megerősítette Sándor országbírófő felsorolt birtokaiban — köztük *Egered* tulajdonában is —, részint pedig kiváltságokat adott számára, többek között javai örökítése tekintetében. Akkor a király engedélyezte neki, hogy az összes, tulajdonába tartozó birtokot mind ő, mind pedig fiai oldalágon, testvérekre és azok mindkét nembeli leszármazottjaira is szabadon örökíthetik. A rendelkezési jog kiszélesítésekor semmilyen utalás nem történt a feleségről való gondoskodásra. Az 1328. február 20-ai privilégiumból két tartalmi mozzanat ébreszt még gyanút az egy nappal később kelt okirat hitele iránt. Az első a Klárának biztosított lakóhelyválasztási lehetőség. Az okmányban semmi jele sincs annak, hogy az özvegy ezen túl is részesedne az elhunyt hátrahagyott birtokaiból, ráadásul éppen hitbér és jegyajándék címén. György tulajdonjoga ugyanakkor még a lakóhelyként átengedendő birtok esetében sem csorbult. Másik mozzanatként az említhető meg, hogy a 20-án kelt privilégium szerint György teljeskörű elégtételt adott a hitbér és a jegyajándékok felől, Klára pedig mentesítette őt a további követelések alól, tehát 100 márkán és egy rezidencián túl más nem járt neki. Az ellentmondások áthidalhatóságát keresve esetleg a következő, nem mindenben megnyugtató megoldást kínáló lehetőség vetődik fel. *Egered* birtokot Sándor országbíró hagyta hitbére és jegyajándékai címén Klárára és nem György, tehát az utóbbi részéről ezt követően adott elégtétel lehetett teljeskörű. Nem kizárt, hogy Klára járandóságai nagyobb értéket képviseltek *Egered*-nél, s a különbözet megadásának kötelezettségét bízta csak fiára az országbíró. Mindenesetre furcsa, hogy ezt így együtt nem tartalmazza a tanúbeszámolóra hivatkozó királyi privilégium.

Klára *Egered*-re vonatkozó jogosultsága mellett felhozható egyébként egy Sándor országbíró neve alatt fennmaradt oklevél, de annak számbavétele is inkább gyarapítja a problémákat, semmint közelebb visz a megoldáshoz. Eme 1326. január 13-án kelt irat szerint Sándor országbíró a királytól elnyert *Egered* birtokot teljes rendelkezési szabadsággal nevének, *Boylth*-i Simon leányának adományozta.⁴⁶ Ezzel az oklevéllel kapcsolatban az jelenti a legfőbb gondot, hogy a későbbi-

⁴⁴ HO. I. 156—157. (103. szám): eadem domina, exceptis tribus possessionibus, seu villis Papuch, Eech, et Paznan vocatis, in alia una quacunq[ue] vlt, possessione sive villa, olim dicti comitis Alexandri, nunc dicti Georgii filii eius, donec maritabitur, vel vitam finiet, residendi haberet liberam facultatem."

⁴⁵ HO. I. 143—149. (99. szám).

⁴⁶ NAGY I.: Sopron vármegye története. I. Sopron, 1889. 107—108. (89. szám).

ekben semmilyen hivatkozás nem történik a benne foglaltakra. I. Károly király már idézett 1327. augusztus 29-ei oklevele, amely felsorolja Sándor országbíró birtokait, Egerédet is az ő birtokának mondja. Ráadásul ezt a király a Köcski Sándor által maga ellen kért vizsgálat nyomán adta ki, amikor is az országbíró ama szóbeszéddel szemében akarta tulajdonjogát megszilárdítani, amely megkérdőjelezte az egyes javaira vonatkozó jogcímét. Miután a győri káptalan tanúságával elvégzett vizsgálat semmi kétséget nem hagyott afelől, hogy a felsorolt birtokok valóban Sándor országbíróékat illetik, a király megerősítette őt azokban, s ekkor szélesítette ki örökítési jogát is. Nem lett volna ennél jobb alkalom Sándor *comes* számára, hogy kieszközölje a királyi megerősítést az előző évben neje javára tett adományának, mégsem tette meg, s említés sincs róla, hogy Egeréd már nincs is a tulajdonában. Ezt követően 1327. december 10-én privilegiálisan átíratja a királlyal annak 1318. május 3-ai keletű nyílt adománylevelét,⁴⁷ amely révén annakidején megkapta *Sebus*, *Takach* és *Egered* birtokokat, s megint csak elmulasztja megerősíttetni a hitvesének tett adományát, s említést sem tesz róla. Végezetül hiányzik a tárgyal 1328. február 21-ei privilégiumból is az utalás a korábbi házastársi adományra, amikor végrendelkezve új jogcímen bocsátja Egerédet neje tulajdonába. A sort folytatni lehet I. Károly király 1332. november 22-ei privilégiumával, amikor György átíratja az apja által elnyert adományleveleket — köztük az imént említett Egerédre vonatkozó privilegiális megerősítést is —, és ebben sincs szó sem arról, hogy Egerédet az apja már 1326-ban, de arról sem, hogy halála előtt, 1328-ban feleségének adta volna. Az ilyen tartalmú közlés elmaradása ezen utóbbi oklevél esetében menthető ugyan azzal, hogy a február 21-ei privilégium szerint is György kezében maradt az Egerédre vonatkozó adománylevél, s átíratásakor nem kellett feltétlenül utalnia arra, hogy az egyik birtok nincs a tulajdonában, mégis, a Klára egerédi birtoklásáról hallgató okmányok sorát ez az irat is gyarapítja. Mindebből az következik, hogy az 1326. január 13-ai adomány ellenére Klára nem jutott szilárdan Egeréd tulajdonába, vagy lehet, hogy egyáltalán nem is került az kezére. Megeshetett, hogy az országbíró valóban neki adományozta 1326-ban a birtokot, de azután valamilyen okból elmulasztotta vagy halogatta, ill. nem akarta kieszközölni adománya királyi megerősítését. Hogy Klára birtoklásának nem adott szilárd alapot a férjétől kapott, királyi megerősítést nélkülöző adománylevél, azt a második végrendeleti privilégium ténye bizonyítja, amely új jogcímet hozva juttatta őt

⁴⁷ HO. I. 112—113. (85. szám); 150—153. (101. szám).

Egeréd birtokába. Amennyiben hiteles a második végrendeleti okmány, akkor az arra vall, hogy mulasztását orvosolva — vagy szándékán változtatva — Sándor országbíró az utolsó pillanatban hitvese kezében akarta tudni az 1326-ban egyszer már neki adott Egerédet, s hathatóssá kívánta tenni özvegye birtoklását. Ugyanakkor ha bebizonyosodik a február 21-i oklevél hamis volta, közvetlenül az is csak annyit jelent, hogy az 1326. évi nyílt adománylevél nem volt elégséges Klára birtoklásához, éppen annak hatékonyabbá tétele miatt volt szükség egy királyi privilégium utólagos elkészíttetésére. Tehát még az utóbbi esetben sem kell feltétlenül kétségbe vonni az 1326. évi adománylevél hitelét, bár az tagadhatatlan, hogy ha kérdésessé válik a második végrendeleti intézkedést hozó privilégium hitele, akkor a gyanú árnyéka rávetül a régebbi adománylevélre is.

Az 1328. február 21-ei privilégium kritikai vizsgálatához az archontológia szolgáltat döntő adatokat, ugyanis méltóságnévsora ellentmondásos információkat tartalmaz. Mivel az irat egyetlen kiadása elhagyta a méltóságnévsort,⁴⁸ célszerű itt közölni azt az eredetiből: „*Venerabilibus in Christo patribus dominis Boleslao Strigoniensis ecclesie archiepiscopo, Johanne Nitriensis, Georgio de Sancto Irineo, fratre Petro Boznensis, Benedicto Chanadiensis, Ladyzlao Quinqueecclesiensis, Iwanka Waradiensis, Chanadino Agriensis, Herrico Wesprimiensis, aule domine regine karissime consortis nostre cancellario, Andree Transsilvano et Ladizlao Zagradiensis ecclesiarum episcopus, ecclesias dei feliciter gubernantibus. Magnificis viris Thoma wayuoda Transsilvano et comite de Zonuk, Paulo iudice curie nostre, Johanne bano de Machou, comite Syrmieni, de Wolkou et de Budrugh, Dyonisio dapiferorum et Stephano agasonum nostrorum magistris, Deseu iudice curie domine regine karissime consortis nostre predictae et comite Supruniensi, Johanne filio Bobanyk magistro thauarnicorum eiusdem domine regine et Nicolao dicto Treuthel comite Posoniensi aliisque quampluribus regni nostri tenentibus et honores*”. E felsorolásban feltűnt tehát Pál országbíró, először a tisztségben. Lehetséges-e február 21-étől datálni méltóságviselése kezdetét? Ha önmagában csak a rá vonatkozó adatsort vizsgáljuk, nem tartjuk ezt eleve kizártnak. Problémát okoz ugyan, hogy három további februári és egy márciusi kiadású privilégium nem említ országbírót a tisztségviselők felsorolásakor, s folyamatossá csak március 5-ét követően válik Pál országbírói szerepeltetése, végsősoron azonban áthidalható ez az ellentmondás. A burgenlandi okmánytárral kapcsolatban említett, Alber birtok

⁴⁸ L. fentebb, a 43. számú jegyzetben.

mege erősítésével kapcsolatban kiadott, napi kelet nélküli privilégium igen közeli példát szolgáltat arra, hogy az oklevélszöveg leírása és a napi kelet hitelesítéskori bejegyzése nem feltétlenül egyidőben történt. Tehát ha azzal számolunk, hogy a kancelláriában lehettek olyan oklevelek amelyek szövegük lejegyzését illetően már Pál országbíró kinevezése előtt elkészülve hitelesítésre vártak, amelyre viszont csak azután került sor, hogy az új országbíró elfoglalta méltóságát, akkor egy ilyen eshetőség ingatag alapon ugyan, de megengedi az országbíróváltás időpontjának február 21-ére helyezését. Az áthidalhatatlan problémát az idézett méltóságnévsorban János macsói bán feltűnése jelenti. A tisztséget március 9-ig bizonyosan Garai Pál töltötte be,⁴⁹ Logret fia: János macsói bán pedig csak március 28-ától tűnik fel folyamatosan a világi tisztségviselők felsorolásában.⁵⁰ A macsói báni tisztség betöltetlenségére utal, hogy az említetlen marad I. Károly király március 18-án, 23-án és 27-én kelt privilégiumaiban.⁵¹ Mivel március 9-én Nagymartoni Pál országbíró még Garai Pál macsói bánnal szerepel egyugyanazon méltóságnévsorban,⁵² lehetetlenség, hogy február 21-én együtt említessék Garai Pál utódjával, Logret fia: János macsói bánnal. A második végrendeleti intézkedést tartalmazó február 21-ei okmány méltóságnévsorában feloldhatatlan ellentmondás van, amelyet még egy mozzanat erősít tovább, János nyitrai püspök szereplése. Ő ugyan február 21-én előfordulhat együtt Nagymartoni Pállal, mert még életben van, de János macsói bánnal semmi esetre sem. Nem ismerünk egyetlen olyan iratot sem, amelyben ők ketten együtt szerepelnének. A nyitrai püspök Garai Pál macsói bánnal egyidőben, március 9-én szerepelt utoljára királyi privilégiumban, s nincs adatunk rá, hogy ezt követően életben lenne. A nyitrai püspök március 18-ától megfigyelhető, hosszú hónapokig tartó említetlensége a tisztség megüresedésére vall. (Kifejezetten János püspök halálára az első általunk ismert adat 1328. május 1-éről maradt fenn.⁵³) Ha tehát János nyitrai püspök március 9-e és 18-a között meghalt — amely időközben Garai Pál macsói bán szintén elhunyt —, Logret fia: János pedig legkorábban március 28-án lett macsói bán — hiszen a tisztségről március 27-ével bezárólag nincs említés —, akkor nincsen olyan időpont, amikor érvénye lehetne Nagymartoni Pál, János nyitrai püspök és János macsói bán együttes emlí-

⁴⁹ L. fentebb, a 40. számú jegyzetben.

⁵⁰ Blagay I. 103—104. (54. szám).

⁵¹ L. fentebb, a 41. és a 39. számú jegyzetekben.

⁵² L. fentebb, a 40. számú jegyzetben.

⁵³ MES. III. 134—135. (197. szám).

tésének. Mindehhez pedig hozzávéve a február 21-ei privilégiummal kapcsolatos egyéb tartalmi aggályokat is, az okmányt bizton hamisnak nyilváníthatjuk.

A továbbiakban röviden áttekintve március 5-éig az országbíró nem említő királyi privilégiumokat, 4 iratot említhetünk. Február 23-áról Sándor országbíró január 25-ei utolsó ítéletlevelének megerősítését,⁵⁴ február 26-áról a *Chollokuz-i Torch* falubeli udvarnokok kérésére a pozsonyi káptalan 1327. november 10-ei privilégiumát átíró megerősítést,⁵⁵ február 28-áról a szepességi Szentlászló-beli *hospes*-eknek kiadott, a szepesi káptalan 1317. május 6-ai privilegiális oklevelét megerősítő privilégiumot,⁵⁶ végezetül pedig március 5-éről a Péter fiát: Domo-kost a Pozsony megyei *Tuluoy* és *Saralya* birtokok tulajdonába visszahelyező privilégiumot.⁵⁷ János nyitrai püspök és Pál macsói bán neve egyébként ezek mindegyikének méltóságnévsorában előfordul. Így eljutottunk ahhoz a dátumhoz, amelyet Engel Pál az új országbíró működésének első időpontjaként megjelölt.

Utaltunk már rá, hogy a Nagymartoni Pált először országbírónak mondó oklevél a neve alatt fennmaradt első ítéletlevel. ⁵⁸ Szemügyre véve tartalmát, a következőket mondja: amikor *Boldei*-i János fia: Sebestyén február 8-án (*f. II. prox. p. domin. Exurge prox. preterita*) *Ayaka*-i András fia: János királyi ember által a veszprémi káptalan tanúskodása mellett *Boldei* birtok határjárásához és saját tulajdonába iktatásához összehívatta a szomszédokat, *Leurenthe* fiai: Tamás és Beke távol maradtak, noha a nevezett birtokokat az övékének tartották, utóbb azonban február 11-én (*f. V. prox. subsequenti*) *Leurenthe* fia: Tamás *serviens*-e, Tamás, ura és annak testvére nevében a veszprémi káptalan elé járult — még mielőtt az kiállította volna oklevelét a határjárásról és az iktatás megtörténtéről —, és tiltotta a királyi embert, ill. a káptalant az iktatástól, mondván, hogy *Boldei*-t még urinak atyja, *Leurenthe* szerezte meg, s így az fiait illeti. A királyi ember ezért a káptalan tanúságával február 25-ére (*ad f. prox. an. domin. Reminiscere*) a királyi jelenlét elé idézte *Leurenthe* fiait Sebestyén ellenében. Ezen időpontban az országbíró előtt Sebestyén, ill. Tamás — a maga és ügyvédvalló levéllel testvérének, Bekének a

⁵⁴ L. fentebb, a 28. számú jegyzetben.

⁵⁵ DI. 2478. (NRA. 331. 8.)

⁵⁶ L. fentebb, a 20. számú jegyzetben.

⁵⁷ L. fentebb, a 19. számú jegyzetben.

⁵⁸ L. fentebb, a 18. számú jegyzetben.

képviselésében is — megjelenve,⁵⁹ előbbi kinyilatkoztatta, hogy a birtok köztudomás szerint őt illeti, ám szavait oklevéllel nem tudta igazolni. Tamás viszont bemutatatta [IV.] László király privilégiumát, amely révén *Boldei*-t apjuk annak idején adományba kapta hű szolgálataiért. Ezek után a birtokot az országbíró bírótársaival együtt örök jogon *Leurenthe* fiainak ítéli, míg Sebestyénnek és rokonainak örök hallgatást parancsol, és mert Sebestyén az ítélethozatal elől lopva távozott, bárhol is lelik fel őt *Leurenthe* fiai, mint patvarkodó nyerjen méltó büntetést. *Datum in Vyssegrad, X. die termini prenotati, a. d. 1328.* Az oklevél arra vall, hogy a benne jelölt bíraskodási terminusban már Nagymartoni Pál működött országbíróként. Nem biztos ugyan, hogy már a bíraskodási időszak első napján, február 25-én ténylegesen hivatalában volt, az azonban valószínűnek látszik a fentebb taglalt perből, hogy a felek meghallgatására, az ítélethozatalra és az ítélettelvi kiadására nem azonos alkalommal, egyidejűleg került sor, hiszen Sebestyénnek alkalma volt megszökni a döntéshozatal előtt. Mindezek nyomán pedig elfogadhatónak tartjuk, hogy Pál országbíró hivatalviselésének kezdőpontját 1328. február 25-e és március 5-e közé helyezzük. Még a február 25-ei kezdőpont sincs feltétlenül szöges ellentétben azzal a ténnyel, hogy február 26-áról, 28-áról és március 5-éről is ismerünk méltóságnévsorukban országbírót nem említő királyi privilégiumokat, mert elképzelhetőnek tartjuk, hogy szövegük — legalább fogalmazvány formájában — készen volt már Nagymartoni Pál hivatalba lépése előtt, kiadásukra viszont csak tisztségének elfoglalása után került sor. A kancelláriai ügymenet szempontjából e három okmány sürgős kiadásának kényszerével szemben felhozható esetleg, hogy kedvezményezettjei mindhárom esetben a társadalom alacsonyabb rétegeit képviselő személyek voltak, udvarnokok, *hospes*-ek, és az utolsónál sincs említve, hogy nemes lenne.

Végezetül vizsgálatunk eredményét úgy összegezhetjük, hogy Köcski Sándor országbíró működésének utolsó ismert időpontja 1328. január 28-a, halála e nap és nagy valószínűséggel február 9-e között következett be, de legkésőbb február 17-e előtt.⁶⁰ A tisztséget említetlenül hagyó, betöltetlenségére utaló adatok február 9-étől március 5-éig folyamatosak. Nagymartoni Pál országbírói tisztségviselése március 5-étől kezdődően kimutatható, hivatalviselésének kezdő napja február 25-e

⁵⁹ „... tandem ipso termino adveniente, ipso Sebastiano personaliter, prefato vero Thoma cum sufficienti procuratoria pro se et pro dicto Beke fratre suo coram nobis constitutis ...”.

⁶⁰ L. fentebb, a 24. számú jegyzetben.

és március 5-e közé helyezhető. Az archontológia szempontjából számba vehető adatok között egy olyan információ bukkant fel, amelyik feloldhatatlan ellentmondások miatt nem illeszthető be az országbírák hivatalviselésének időrendjébe, ezért, valamint más tartalmi kifogások alapján a szóban forgó február 21-ére datált királyi privilégium hamisnak tekinthető.